

nerfà, haraganeria» en Belv., i Lab. el remet a *peresa*.

Més recentment s'ha tingut bastant la impressió que l'ús bàsic i menys impropï és el de *mandra* f., com a abstracte, equivalent de *peresa*, però d'un to molt més familiar; i que un *mandra* o una *mandra* corresponien a un ús de llenguatge més lax, en lloc de *mandrós*. De fet, però, un *mandra* apareix en els escr. Renaix. en un to tan normal (cites bones i abundoses en *AlcM* i *DAG.*), i de parlar no menys acceptable, que l'abstracte *mandra* o l'adjectiu *mandrós*. Tots ells serveixen en català un caràcter molt més fortament col·loquial que el cast. *mandria*, també provinent d'Itàlia; però que en aquella llengua va passar prolongadament per una fase ajarçonada, i al principi fins murriesca; i després, gràcies a l'ús molt descabdellat en la literatura picaresca, teatral i conceptista, ingressà en el llenguatge comú i no sense ribets nobles.¹ Tot això mostra que la història del mot en les dues llengües hispàniques és independent en l'una de l'altra, i que el català la rebé directament d'Itàlia.

Altrament la història i etimologia del mot no està a l'abric de certs dubtes, especialment quant a la possibilitat d'una aportació pirinenca i llgd.; alternativa en què es pot dubtar més entre la propagació des del focus italià i grec i una contribució pre-romana (sens dubte indoeuropea). Però tot plegat va ser estudiat amb caràcter tan ampli i detingut en l'article MANDRIA del DCEC (i força més descabdellat encara en el DECH), que és ben superflu repetir-ho i valdrà més remetre-hi.

Resta, com a fet cabdal, que en italià el mot pertany a l'esfera noble, i des dels orígens és un mot de la llengua literària i comuna: *mandra* s'hi troba des del Petrarca i *màndria* des de Dante, amb el sentit de 'ramat' o, per extensió, 'colla, escamot de gent'. Més arrelat en el Migjorn que enlloc: *mandra*, a Campània, Apúlia, Sicília, Logudoro i Calàbria, és la denominació popular de la 'pleta o jaça de bestiar', i també del 'ramat'. Ja allà amb aplicacions figurades de sentit anàleg a les hispàniques. Com ara el derivat *mandrone*, -*une*, 'gandul, malfainer', usual a Calàbria, Campidano, Logudoro i Nord de Sardenya, sense excloure'n el nostre alguerès;² i a Sicília ja no és mot sense vella presència literària: «*mandruni*: poltrone» en una comèdia del palermità GMeli (1798, Mangò, *Teatro Sic.*, p. 65).

L'origen fraseològic d'aquestes accepcions està en l'ús de *mandra* per simbolitzar tota cosa brutal, bestial, que moltoneja. Fins en la llengua comuna i central, *mandra* s'empra sovint en frases com una *mandria di birboni*, *di porci*; *son mandre* «gente che si lascia condurre pecoricilmente»; i en particular l'antiquat *dar-si alla mandra*, *fare la mandra*, «fare il poltrone», «sdrariarsi come fanno le bestie», que ja apareix en el *Malmantile* de Lippi (S. XVII).

D'altra banda, que el llgd. i gc. *mandra* 'guineu' i la seva família no manca de possibles enllaços geogràfics amb Itàlia, encara que siguin més o menys heterogenis, ho mostra la presència de *mandroun(o)* fins en el llenguatge mistralenc: «Mai, l'abouminable *mandrou-*

no / que pòutirè dins soun androuno / ma chato, e de-segur i' a vujà, i' a 'mpassà / ---» (*Mireio* IX, 60.1); cosa que es prolonga fins a la Vall d'Aran: un *mandró* 'un trapella, un inútil'.

DERIV.: *Mandrejar* [S. XX, DOrt.]. *Mandrós* [id., DOrt.; manca encara Lab. 1888, Vogel, per joc de paraules, veg. Coromines, s. v. *mandró*]. *Emmandrir* [DFA., no DOrt.]; *emmandriment*; *emmandridor*.

¹ Del castellà mariner del cabotatge deu provenir un ús de *màndria* que deu haver existit a Menorca, almenys de la banda de Maó, avui ancorat fins i tot en toponímia costera: *Na Màndria de sa Caleta*, i *Na Màndria de Capiport*, són indrets protegits en cas de tramuntana o gregal («un salvament de desespero» em deien, 1963; el mapa Masc. hi posa *Caló des Màndries*) a la costa de Favàritx: la idea és, doncs, 'caleta d'aigües tranquil·les' <'peresoses' o 'inertes'. — ² «A qui ha treballat, una sardina, / a qui ha fet lo *mandró*, una gallina», «piribriqui ['llagost'] tentador, / que tentes a qui té son: / això Déu lo dispon / per esser massa *mandró*», versos de Ciuffo (BCEC, 1902, 58, 54), pron. *manrō* (AORBB v, 165).

MANDRAGORA, pres del ll. *mandragōra*, i aquest, del gr. *μανδραγόρας* id. □ 1.ª doc.: *mandràgola*, Llull; -*gora*, S. XIV, *Alcoati*.

Mandrejar, V. *mandra* *Mandret*, *mandreter*, V. *mà* ³⁰ i *mandró* *Mandri*, V. *mandró* *Màndria*, V. *mandra* *Mandril* (simi), pres de l'angl. *mandrill* (cf. DCEC)

MANDRÓ, 'fona', com que en el Llenguadoc *mandrou* significa 'maneta, manubri' i en cast. antiq. *mandrón* 'espècie d'enginy de guerra per llançar rocs', és probable que sigui una paraula germana d'oc. *mandre* 'eix de ferro sobre el qual gira una màquina', fr. *mandrin* id., però l'etimologia d'aquest altre mot i de tots plegats és incerta (no com a qüestió desconeguda, perquè s'hi han ben explorat diverses solucions, entre les quals no és possible decidir). □ 1.ª doc.: 1369.

«Sis *mandrons* ab lurs fones» 1369, «sis *mandrons* ab perxa» 1379, «set *mandrons* que s'an adobar les fones» 1399 (o sigui 'en els quals les fones necessiten reparació'), i altres cinc docs. ross. de data intermèdia entre aquestes (*InuLC*, s. v. *mandró*, *fona*, *perxa* i un altre encara, de 1373, s. v. *toro*). «Ab pedres que-ls giten ab *mandrons*», Eiximenis (*DAG.*). Com es veu no eren fones precisament sinó una eina més grossa, on hi havia fones, probablement diverses cavitats en cada una de les quals s'allotjava una pedra, i aqueixa cavitat es devia dir una *fona*.

Potser ens en dona una idea Pons i Massaveu quan parla de les batusses de carrer a la Barcelona vella de c. 1865: «què, veniu? —nos digué, bo y descriuint ayrosos cercles per damunt de son cap ab un *mandró* de vuit ulls, que's desentortolligà de la cintura», «tots nos preparàrem per a la defensa: uns se trageren lo *mandró* o la fona, altres s'ompliren de palets --- les butxaques ---» (*La Colla del Carrer* III,